ABDULLAH b. AHMED el-VÂSİK-BİLLÂH

(عبدالله بن احمد الواثق بالله)

Ebû Fâris Abdullāh b. Ahmed el-Mansûr b. Muhammed Şeyh el-Mehdî el-Vâsik-Billâh
(ö. 1018/1609)

Fas sultanı.

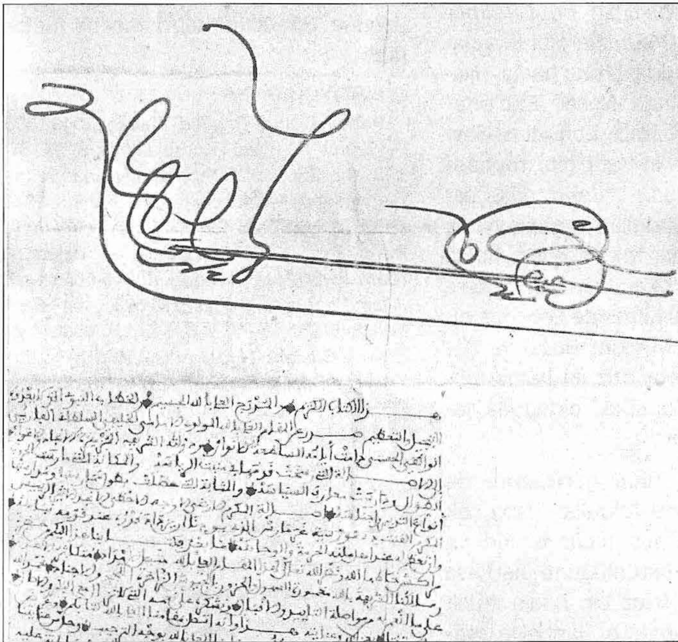
Sultan Ahmed el-Mansûr'un üç oğlundan biri olup Merakeş valisi iken babasının vefatından birkaç gün sonra, 5 Eylül 1603'te aynı şehirde sultan ilân edildi. Ancak cülûsundan birkaç gün evvel kardeşi Zeydân da Fas şehri ulemâsı ve halkı tarafından sultan ilân edilmişti. Bu yüzden Fas ulemâsı, Zeydân'ın meşru bir hükümdar olarak daha önce tahta geçtiğini ve Abdullah'ın annesinin âzatlı bir câriye olduğunu da ileri sürerek Abdullah'ı tanımadıklarını bildirdiler. Böylece kardeşler arasında taht kavgası başlamış oldu. Mücadele sonunda mağlûp olan Zeydân, Vecde'ye kaçıp oradaki Türkler'e sığındı. Abdullah, bu defa, isyan eden diğer kardeşi Muhammed eş-Şeyh ile uğraşmak zorunda kaldı. Ancak Aklim'de (veya Marsürremâd'da) meydana gelen çarpışmalarda Abdullah yenilerek Sûs'a kaçtı (1015/1606). Fakat tahta geçen Muhammed'in uyguladığı baskı ve sindirme politikası kısa zamanda halkın isyanına sebep oldu ve Zeydân tekrar hükümdar ilân edildi. Bu hadise Abdullah ile Muhammed'i barıştırdıysa da Zeydân'ın Türk kumandanı Mustafa Paşa'nın takibi üzerine Muhammed İspanya'ya giderek III. Philip'e sığındı. Öte yandan Abdullah b. Ahmed ile Muhammed'in oğlu Abdullah, Tâzâ şehri yakınlarında Zeydân'ın kuvvetlerine karşı mücadelelerini devam ettirdiler. Mustafa Paşa'nın savaşta öldürülmesi üzerine Zeydân'ın ordusu bozguna uğradı ve Abdullah ile yeğeni şehri zaptettiler (Temmuz 1609). Ebû Fâris Abdullah bu zaferden sonra kardeşi Muhammed'e karşı bir komplo hazırlattı. Ancak bu komplonun yeğeni tarafından öğrenilmesi üzerine bir gece evinde boğularak öldürüldü (Ağustos 1609).

Ebû Fâris Abdullah dindar ve zâhid bir kimse olarak tanınmıştır. Merakeş'te bir cami ile bir de kütüphane yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Auguste Cour, *L'établissement des dynasties des chérifs au Maroc et leur rivalitié avec les Turcs de la Régence d'Alger, 1509-1830*, Paris 1904, s. 149-152; Henry de Castries, *Les Sources Inédites de L'Histoire du Maroc* (Première série—Dynastie Saadienne, Archives et bibliothèques des Pays-Bas), Paris 1906, I, 116-129; C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi* (trc. Erdoğan Merçil—Mehmet İpşirli), İstanbul 1980, s. 47; Charles André Julien, *Histoire de L'Afrique du Nord: Tunusie-Algéria-Maroc*, Paris 1980, II, 217; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic period*, London 1987, s. 220; A. Cour, "Abdullah", *İA*, I, 29-30; a.mlf., "Sa'dîler", *İA*, X, 43-44; R. Le Tourneau, "Fas", *EI²* (İng.), II, 819.

 HULÛSİ YAVUZ

Fas Sultanı Abdullah b. Ahmed'in Marakeş 1606 tarihli mektubu

ABDULLAH b. ALEVÎ

(عبدالله بن علوى)

(bk. HADDÂD, Abdullah b. Alevî).

ABDULLAH b. ALİ b. ABDULLAH

(عبدالله بن على بن عبدالله)

(ö. 147/764)

Halife Seffâh ile Mansûr'un amcası, Abbâsîler'in kuruluşunda önemli rol oynayan kumandan ve devlet adamı.

95'te (714), büyük bir ihtimalle Humeyme'de doğdu. Annesi Hennâde adlı Berberî asıllı bir câriye idi. Kaynaklarda hayatının Abbâsî ihtilâlinden önceki dönemi hakkında fazla bilgi yoktur. 129 yılında (746-47) İstahr'da Abdullah b. Muâviye ile İbn Dubâra arasında vuku bulan savaşta İbn Dubâra tarafından esir alınmış, ancak İstahr'a İbn Muâviye'ye borcunu ödemek için geldiğini söyleyerek öldürülmekten kurtulmuş ve serbest bırakılmıştır. Abdullah daha çok Abbâsîler'in Emevîler'e karşı giriştikleri mücadelede kendini gösterdi ve son Emevî Halifesi II. Mervân'ı Büyük Zap Suyu Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrattı (11 Cemâziyelâhir 132/25 Ocak 750). Bazı tarihçilere göre o, Abbâsî ihtilâlinde kaynaklarda zikredilenlerden daha fazla rol oynamış, tecrübeli bir asker olduğu için, Ebû Ca'fer Mansûr ve Ebû Müslim'e rağmen, çok tehlikeli bir iş olan Mervân'ı bertaraf etme görevi ona verilmiştir. Zira mücadelenin en tehlikeli safhasında Ebû Ca'fer veya Ebû Müslim gibi önemli simaların kaybedilmesi Abbâsîler için korkunç bir felâket olabilirdi. Abdullah, Halife Ebü'l-Abbâs'ın emriyle Mervân'ı bir müddet takip ettikten sonra onun damadı Velîd b. Muâviye'nin idaresinde bulunan Dımaşk üzerine yürüdü. Birkaç günlük kuşatmadan sonra şehre girdi (25 Nisan 750) ve binlerce kişiyi kılıçtan geçirdi. İntikam duygusuyla Emevîler'in kökünü kazımak niyetindeydi. Dımaşk'ta iki hafta kaldıktan sonra Filistin'e hareket etti. Yafa şehri yakınlarındaki Ebûfutrus'ta düzenlediği bir ziyafet sırasında Emevîler'den seksen kişiyi öldürttü. Bununla da yetinmeyerek Dımaşk, Rusâfe, Kınnesrîn ve diğer yerlerdeki halife ve Emevî ileri gelenlerinin mezarlarını açtırıp kemiklerini yaktırdı.

Onun bu vahşice hareketleri üzerine Muâviye'nin torunlarından Ebû Muhammed ile Emevîler'in Kınnesrîn Valisi Ebü'l-Verd b. Kevser'in Suriye'de başlattığı büyük bir isyan zorlukla bastırılabildi (Temmuz 751).

Abdullah b. Ali, Abbâsî Devleti'nin kurulması üzerine Suriye valiliğine tayin edildi. Aşırı ihtirasının sonucu olarak buradaki faaliyetleriyle devletin emniyetini tehdit eder hale geldikten başka Ebü'l-Abbas es-Seffâh'ın ölümü üzerine halifelik iddiasında bulundu. Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un biat isteğini reddederek ordusuyla Harran'a gitti. Bunun üzerine halife, Ebû Müslim'i onu itaat altına almakla görevlendirdi. Abdullah b. Ali de Suriye, el-Cezîre ve Horasanlı askerlerden meydana gelen ordusuyla savaşa hazırlandı. Ebû Müslim'e karşı savaşmayacaklarını tahmin ettiği 17.000 Horasanlı askerini öldürttü. Daha sonra devrin meşhur kumandanlarından Humeyd b. Kahtabe'yi ortadan kaldırmak üzere bir komplo hazırladı. Aleyhindeki tertipleri öğrenen Humeyd çok sayıda askeriyle Ebû Müslim'in saflarına katıldı. Nusaybin yakınlarında Ebû Müslim ile giriştiği savaşta mağlûp oldu ve savaş meydanını terkederek Basra valisi olan kardeşi Süleyman'ın yanına kaçtı (11 Aralık 754). Süleyman ile diğer kardeşi Îsâ, Halife Mansûr'dan onun affedilmesini istediler. Halife amcalarını kırmadı ve Abdullah'a istedikleri emanı vereceğini bildirdi. Bunun üzerine Îsâ, meşhur kâtibi İbn'ül-Mukaffa'a hiçbir te'vile yer bırakmayacak şekilde bir emannâme yazmasını emretti. Ancak Halife Mansûr emannâmede kendini küçük düşüren ifadeler bulunduğunu söyleyerek İbnü'l-Mukaffa'ı öldürttü. Abdullah b. Ali'yi de teslim alarak Hîre'de temeline tuz doldurulmuş bir eve hapsettirdi. Yaklaşık yedi yıl hapishanede kalan Abdullah, akıtılan suların tuzları eritmesiyle çöken binanın enkazı altında can verdi ve Bağdat'taki Bâbü'ş-Şe'm Mezarlığı'na defnedildi. Mes'ûdî'ye göre ise Abdullah, Ebû Ca'fer el-Mansûr'un emriyle Ebü'l-Azhar Mühelleb b. Ebû Îsâ tarafından bir câriyesiyle birlikte boğularak öldürülmüş, sonra da bulundukları ev üzerlerine yıkılıp enkaz altında kalarak öldükleri intibaı verilmek istenmiştir.

Cesur, yiğit ve heybetli bir kumandan olup Kureyş'in dâhilerinden biri kabul edilmektedir. Abbâsî ihtilâlinin başarıya ulaşmasında ve devletin sınırlarının genişlemesinde büyük rolü olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA:

Ya'kûbî, *Târîḫ*, Necef 1358, III, 95, 105, 108; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 180, 215, 276, 277, 421, 538; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de. Goeje), Leiden 1879-1901, III, 27, 113, 122, 126, 204, 328, 331, 419, 437, 440; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut 1384-85/1964-65, III, 207, 243, 259, 289; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1385-86/1965-66, V, 409, 414, 421, 446, 461, 463-469, 475, 486, 496; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, I, 46; II, 152-153; VI, 101, 109-111; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 → Beyrut 1401/1981, X, 104-105; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Kahire 1956 → Kahire 1383/1963, II, 7-8; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Kahire 1350-51 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 219; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu* (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1963, s. 257-263; M. A. Shaban, *Islamic History*, Cambridge 1976, II, 6-7, 11-12; Muhammed Hudarî Bey, *Muḥâḍarâtü târîḫi'l-ümemi'l-İslâmiyye* (*ed-Devletü'l-ᶜAbbâsiyye*), Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 54-56; Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi* (nşr. Salih Tuğ), İstanbul 1980-81, II, 439-440; H. İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v.dğr.), İstanbul 1985-86, II, bk. *İndeks*; Fawwaz Ahmad Tuqan, "ᶜAbdallah Ibn ᶜAli: A Rebellious Uncle of al-Manṣûr", *Studies in Islam*, VI/1, New Delhi 1969, s. 1-26; J. Lassner, "Did the Caliph Abu Ja'far al-Manṣur Murder His Uncle ᶜAbdallah b. ᶜAli and Other Problems Within the Ruling House of the ᶜAbbasids", *Studies in Memory of Gaston Wiet*, Jerusalem 1977, s. 69-99; K. V. Zetterstéen, "Abdullah", *İA*, I, 30; a.mlf.-S. Moscati, "ᶜAbd Allāh b. ᶜAlī", *EI*² (İng.), I, 43.

 ETHEM RUHİ FIĞLALI

ABDULLAH b. ALİ el-VEZÎR

(عبدالله بن على الوزير)

Abdullāh b. Alî b. Ahmed es-San'ânî (ö. 1147/1735)

Yemenli Zeydî âlim, tarihçi.

el-Vezîr veya İbnü'l-Vezîr diye de tanınmıştır. Hz. Hasan'ın soyundandır. 1074'te (1663) San'a'da doğdu. Ali b. Yahyâ el-Birtî, Hüseyin b. Muhammed el-Mağribî ve Muhammed b. İbrâhim es-Sehûlî gibi devrin önde gelen âlimlerinden ders aldı. Özellikle tefsir, tarih, edebiyat ve şiirde geniş bilgi sahibiydi. Başta tanınmış âlim el-Emîru's-San'ânî Muhammed b. İsmâil olmak üzere birçok talebe yetiştiren Abdullah b. Ali'nin San'a'da derslerini takip edenler arasında Halife Kāsım b. Hüseyin de bulunmaktaydı. Ömrünün sonlarına doğru ders vermeyi bırakıp inzivaya çekildi ve San'a'da vefat etti.

Yazmaları bulunan eserleri şunlardır: **1.** *Ṭabaḳu'l-ḥalvâ ve ṣıḥâfü'l-men ve's-selvâ.* 1046-1090 (1636-1679) yılları arasındaki olayları içine alan eserin bazı kısımları Abdullah Muhammed el-Habeşî tarafından *"el-Burtuġâliyyûn ᶜalâ sâhili'l-Bahri'l-ahmer"* başlığı ile yayımlandı (*el-ᶜArab*, I-II, 1974). Eserin tenkitli tam neşri Muhammed Abdürrahîm Câzim tarafından yapılmıştır (*Târîḫu'l-Yemen ḫilâle'l-ḳarni'l-ḥâdî ᶜaşer el-hicrî [Tabaku'l-halvâ...]* Beyrut 1405/1985). **2.** *er-Ravdu'l-bâsimü'n-nadîr.* Tarihçi Muhammed Zebâre tarafından *Neşrü'l-ᶜarf* (I-II, Kahire 1376) adlı eserinin içinde neşredilmiştir (II, 117-134). **3.** *Akrâtu'z-zeheb fi'l-müfâḫare beyne'r-Ravża ve Biʾri'l-ᶜAzeb.* Bu eser de Abdullah Muhammed el-Habeşî tarafından neşredilmiştir (*Mecelletü Dirâsâtin Yemeniyye*, I, 1978). **4.** *Câmiᶜu'l-mütûn fî aḫbâri'l-Yemeni'l-meymûn.* Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî'nin *Enbâʾü'z-zamân fî aḫbâri'l-Yemen* adlı eserinden kısaltılarak telif edilmiştir. **5.** *Neşrü'l-ᶜabîr.* Hocası Ali b. Yahyâ el-Birtî'nin biyografisine dair eseri. **6.** *Cevâriṣü'l-efrâh ve kūtü'l-ervâḥ.* Şiirlerini topladığı divanı. **7.** *İrsâlü'z-züʾâbe ᶜalâ mesʾeleti'ṣ-ṣahâbe.* Salâh el-Ahfeş'in risâlesine reddiye. **8.** *en-Nuġbe li-ḫidmeti şerḥi'n-Nuḫbe* (hadis). **9.** *ed-Dürrü'l-munazzam li-ṣavti'l-kalem* (edebiyat).

BİBLİYOGRAFYA:

Şevkânî, *el-Bedrü'ṭ-ṭâliᶜ*, Kahire 1348 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 388-390; *Hediyyetü'l-ᶜârifîn*, I, 428; *Îżâhu'l-meknûn*, I, 57-58, 112; II, 80, 647; Brockelmann, *GAL*, II, 525; *Suppl.*, II, 544-545; Halîl Yahyâ Nâmî, *el-Biᶜsetü'l-Mıṣriyye li-taṣvîri'l-maḫṭûtâti'l-ᶜArabiyye fî bilâdi'l-Yemen*, Kahire 1952, s. 41; Ziriklî, *el-Aᶜlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 244; Kehhâle, *Muᶜcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), VI, 86; Ahmed Hüseyin Şerefüddin, *Târîḫu'l-Yemeni'ṣ-ṣakafî*, Kahire 1967, IV, 266-267; Eymen Fuad Seyyid, *Meṣâdiru târîḫi'l-Yemen fi'l-ᶜaṣri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 264-266; M. Abdürrahim Câzim, *Târîḫu'l-Yemen* [Abdullah b. Ali el-Vezir], Beyrut 1405/1985, *Takdim*, s. 21-37.

 MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH b. ALKAME

(عبدالله بن علقمة)

(bk. ABDULLAH b. EBÛ EVFÂ).